

SREDOZEMLJE (MEDITERAN) – MJESTO SUSRETA I MIRA

Želimir Puljić
Zadarski nadbiskup

zelimir.puljic@du.t-com.hr

Razmišljanje uz rub

Sažetak

U radu se govori o Sredozemlju (Mediteranu) kao „mjestu susreta i mira“. Naime, na poziv Talijanske biskupske konferencije održan je u Bariju od 19. do 23. veljače 2020. susret katoličkih biskupa iz područja zemalja koje su povezane sa Sredozemljem. Na susret koji je organiziran prvi put u povijesti došlo je 58 predstavnika iz 20 „mediteranskih zemalja“. Na pitanje zašto je organiziran ovaj susret odgovorio je predsjednik Talijanske biskupske konferencije kardinal Gualtiero Bassetti: „Ovom inicijativom nismo se htjeli svrstati s prorocima nedaće koji dižu ruke kad su neredi i ratovi u pitanju..., jer vjerujemo da ljubav jača od mržnje, dijalog od fundamentalizma i pravda od bezakonja“. A projekt susretu Crkava iz Sredozemlja ima povijesne korijene koji su vezani uz „proročko viđenje“ gradonačelnika Firenze, Giorgia La Pire, koji je pedesetih godina prošloga stoljeća organizirao „Mediteranske razgovore“. On je Mediteran nazvao „Tiberijadskim jezerom“ oko kojega su smješteni narodi koji pripadaju „trostrukoj Abrahamovoj obitelji“. Ovoga puta poziv je upućen katoličkim biskupima sa Sredozemlja da dođu u Bari na „susret, razgovor i molitvu“ koja je završila euharistijskim slavljem s Papom Franjom, u nedjelju 23. veljače 2020. godine.

Premda susret nije bio „znanstveni skup“, ali bio je povijesni i zapažen medijski događaj na kojem su biskupi na „sinodalni način“ govorili o znakovima vremena za ovo naše doba, te izmijenili bogatu i raznoliku liturgijsku, eklezijalnu i duhovnu crkvenu tradiciju. Okupljeni oko pape Franje, s kojim je završio ovaj susret, osjetilo se „proročke riječi“ Svetoga Oca kojima nas usmjerava i potiče da preko ekumen-skih i međureligijskih susret „budemo mirotvorci i promicatelji dijaloga među ljudima i narodima“. U tom vidu pisanje i djelovanje „sluge

Božjega La Pire o Mediteranu kao „mostu koji povezuje prostore i ljude“, povezano s „teologijom koja ima biti u službi mira i kulture dijaloga“, imalo je osobito značenje na susretu biskupa u Bariju s temom „Sredozemlje kao mjestu susreta i mira“.

Ključne riječi: *Papa Franjo, kard. Gualtiero Bassetti, Giorgio La Pira, Mediteranski kolokviji, Sredozemlje kao „Tiberijadsko jezero“, Abrahamska trostruka obitelj, Mediteran „most koji povezuje“ prostore i ljude, Bari „glavni grad jedinstva“, Mediteran „veliki šator mira“, kerygmatska teologija*

1. ZAŠTO SUSRET O SREDOZEMLJU?

Na pitanje zašto je organiziran susret o Sredozemlju¹ odgovorio je u svojem pisanom obraćanju sudionicima susreta predsjednik Talijanske biskupske konferencije kardinal Gualtiero Bassetti. „Ovom inicijativom nismo se htjeli svrstati s prorocima nedaće koji dižu ruke kad su neredi i ratovi u pitanju. Dapače, vjerujemo kako se nešto novo može zbiti i na području Mediterana. A o tome nam zборе silne čete mučenika iz prošlosti i sadašnjosti koji su pokazali kako je ljubav jača od mržnje, dijalog od fundamentalizma i pravda od bezakonja.“ A projekt o susretu Crkava iz zemalja koje su smještene uz obale Sredozemlja kardinal je već dulje vrijeme nosio u svom srcu, pa veli kako ta ideja ima duboke povijesne korijene. Ona se veže uz „proročko viđenje“ velikoga gradonačelnika Firence Giorgia La Pire, koji je pedesetih godina prošloga stoljeća organizirao *Mediteranske razgovore*. Tim razgovorima on je u neku ruku „suflirao ekumenski vjetar“ koji će dobro zapuhati na Drugom Vatikanskom saboru. Danas, poslije toliko vremena i brojnih događaja imamo temelja i razloga ostvariti ono što je on govorio i sanjao. A on je Mediteran nazvao „Tiberijadskim jezerom“, oko kojega su smješteni narodi koji pripadaju „trostrukoj Abrahamovoj obitelji“. Ovaj put poziv je upućen katoličkim biskupima čiji su narodi naslonjeni na Sredozemlje da dođu u Bari na susret, razgovor i molitvu, koja je završila euharistijskim slavljem s papom Franjom u nedjelju 23. veljače 2020. godine.

Ne radi se, dakle, ni o kakvom „povijesnom“ ili „znanstvenom“ skupu, niti o nekoj medijskoj promidžbi. Istina, susret je po sebi i

¹ Na poziv Talijanske biskupske konferencije održan je u Bariju od 19. do 23. veljače 2020. susret katoličkih biskupa s područja Sredozemlja. Došlo je 58 predstavnika, iz 20 mediteranskih zemalja.

povijesni i medijski događaj prve klase. Nakana organizatora bila je, međutim, okupiti biskupe s „Tiberijadskog područja“ da zajednički mole i razgovaraju na „sinodalan način“ o znakovima vremena za ovo naše doba. Ali i da međusobno izmijene bogatu i raznoliku liturgijsku, eklezijalnu i duhovnu tradiciju Crkava koju bi se moglo i trebalo pojačati i obnoviti ili nešto novo stvoriti. Stoga kard. Bassetti naglašava kako se ne radi o „snovima o Mediteranu“, nego o susretu pastira iz tog područja kojima je na srcu Sredozemlje i narodi što ga nastavaju. A uz to, ozbiljnost i težina krize i stanja ovoga „Našeg mora“ (kako je govorio i pisao Giorgio La Pira) zabrinjavaju sve. A ta kriza je opasna ne samo za Europu nego i za cijeli svijet, jer stvara osjećaj nestabilnosti kako na Jugu, tako i na Sjeveru, kako na polju ekonomije, tako i na polju ljudskih prava i dostojanstva čovjeka. U tom vidu Crkva ne može zatvarati oči, već treba dati svoj obol. Okupljeni oko pape Franje, koji nas svojim „proročkim naučavanjem“ i brojnim ekumenskim i međureligijskim susretima usmjerava, valja nam „biti mirotvorcima i promicateljima dijaloga među ljudima i narodima“.

a) Značenje i poruka logotipa susreta

Simboličan je u tom vidu i logo koji je nacrtan za ovu prigodu. Polukružnica predstavlja dugu koja povezuje krajeve, zemlje i narode koji ondje stanuju. A Mediteran nije samo zemljopisni pojam nego i povijesni prostor, „živi teren“ koji zbori o odnosima, o jedinstvu i razdoru krajeva između Sjevera i Juga, Istoka i zapada. Nažalost, „Mare nostrum“ već je dulje vrijeme u velikoj krizi, koja proizvodi političku nestabilnost, ekonomsko previranje i vjerske napetosti, od Bliskog istoka do obala Afrike, od Balkanskog poluotoka do Pireneja. Usprkos svemu tome sredozemno područje nije prestalo pružati Europi i svijetu proročku viziju firentinskoga gradonačelnika koju se obično opisivalo kao „veliko Tiberijadsko jezero“; ona ne bi smjela ostati samo ideja već bi trebala imati mogućnost da se pretoči u praksu. U tom vidu plava pozadina ovoga loga prikazana je bojom plavoga mora, što bi imalo značiti žarku želju da se istražuje, promišlja i ostvaruje nova komunikacija među ljudima i narodima iz zemalja koje oplakuje plavo more. A ispružene ruke na tom plavetnilu mora predstavljaju susret koji rađa mostovima, a ne žicama i zidovima, kako često govori Sveti Otac. Ispružene ruke pokazuju dinamiku pokreta i predstavljaju okupljene biskupe s Mediterana koji žele promicati kulturu dijaloga u vidu izgradnje mira. A Talijanska biskupska konferencija nudi mjesto, prostor i vrijeme gdje se u

radionicama sinodalnosti mogu ostvariti bolji odnosi, međusobnog uvažavanja i poštovanja.

O samom susretu molitve i razgovora, razmišljanja i sugestija na mrežnoj je stranici organizatora napisano kako ova „inicijativa želi da susret bude laboratorij sinodalnosti“ s očitovanjem uzajamnog poštovanja, zahvalnosti i pojačanja međubiskupijskih odnosa. Sve to zbog uvjerenja kako je „Crkva na Mediteranu djelotvorna i bogata liturgijskom, duhovnom i crkvenom tradicijom“, pa se želi „pridonijeti promicanju kulture dijaloga i mira za budućnost cijeloga mediteranskoga bazena“. U vidu prepoznavanja susreta objavljen je i logo čija plava boja predstavlja „želju za istraživanjem i razmišljanjem“, kao i određenu „novu komunikaciju među različitim područjima koje more oplakuje“.

da preko susreta „nastaju mostovi, a ne zidovi“, kako često podsjeća papa Franjo. Ruke uz to predstavljaju bogatstvo i povijest svakog područja koji izlazi na more, kao i to da samo slušanje i zajedničko sudjelovanje omogućuju susret.

Dva stilizirana ljudska lika predstavljaju zanos kojim biskupi Mediterana namjeravaju promicati kulturu dijaloga i izgradnju mira. Logo susreta polukružnog je oblika, koji poput duge spaja dva kraja, pa se tako stvara „nebeski most“ koji povezuje jednu stranu zemlje s drugom. No duga ima i druga značenja, poput „objave da je veliki potop nakon 40 dana i noći neprekidne kiše završio“, pa se Noa sa svojim kovčegom zaustavio te s obitelji izašao iz arke. Tada je Jahve dao obećanje kako „nikada više neće poplaviti zemlju takvim potopom, a duga je imala biti simbolom toga obećanja. Duga, dakle, simbolizira „most povezanosti“, „znak Božje naklonosti, nade i obećanja“.

b) Što su poželjeli domaćini susreta?

Domaćin susreta, mons. Francesco Cacucci, pozdravlajući papu Franju u Bariju, „gradu susreta i prihvata“, nazvao ga je „hodočasnikom mira u korist Bliskog istoka“. U svjetlu Krista koji je naš mir (Ef 2, 14), u nedjelju, kad spominjemo dan njegova slavnoga uskrsnuća, pozdravio je Papu skupa s pastirima Crkava čije su biskupije i narodi povezani s obalama ovoga „velikog jezera molitve i milosti koje obuhvaća i grli Istok i Zapad“. Citirao je retke iz proroka Izaije gdje se veli „kako su krasne na gorama noge glasnika

radosti koji navješćuje mir, obećava sreću i oglašava spasenje" (Iz 52, 7). Izrazio je svoju radost zbog susreta s Petrom naših dana te poželio svima srdačnu dobrodošlicu u grad sv. Nikole, koji su tih dana mnogi mediji prozvali "radionicom mira".

Biskup je u duhu jedne stare pjesme koja Bari naziva "sretnim gradom" rekao da su danas svi sretni što ih štiti i „nježni plašt njihove zaštitinice, Marije Odegitrije" (one koja pokazuje put). To je ikona Djevice koja je donesena s Istoka, a na njoj mali Isus drži u ruci golubicu. Tu "golubicu mira Isus predaje danas svima nama da je pustimo letjeti prema nebu sa žarkom molitvom za mirom njegovim", rekao je nadbiskup Barija mons. Cacucci. Valja ovdje pripomenuti kako je ovo četvrti Papin pohod pokrajini Apuliji². Osvrćući se na tu činjenicu, nadbiskup je izrazio uvjerenje da je Papina naklonost povezana s likom svetoga Nikole koji je posebni, „ekumenski“, univerzalni svetac. A sve je „krenulo prijenosom jedne relikvije sv. Nikole iz Barija u Moskvu i Sankt Peterburg“, primijetio je mons. Caccuci, pa je u Bariju održan i ekumenski susret, 7. srpnja 2018. godine. Već je i sveti Ivan Pavao II. govorio da „Bari i Apulija podsjećaju na svoju povijesnu ulogu i poziv prema Mediteranu i Africi“³. Talijanska biskupska konferencija odlučila je susret biskupa s obala Mediterana organizirati koncem veljače 2020. upravo u Bariju, gradu koji je svjestan svoje uloge mostograditelja na ovom području Sredozemlja.

Gradonačelnik Barija, gospodin Antonio Decaro, svoju je dobrodošlicu izrazio rečenicom iz XI. stoljeća koja „Bari definira sretnim gradom“ („Bari felice“) pa je naglasio da su njegovi sugrađani doista sretni što mogu biti dionicima ovoga jedinstvenog susreta. U ime svih žitelja zahvalio je što imaju čast pod okriljem svetoga Nikole potvrditi njihovo „vjekovno zvanje biti mjesto susreta

² Apulija (talijanski Puglia) regija je u južnoj Italiji, uz Jadransko i Jonsko more površine 19 358 km², te ima oko 4 052 566 stanovnika. Njezino upravno središte je grad Bari. Apulija obuhvaća pokrajine Bari, Barletta-Andria-Trani, Brindisi, Foggia, Lecce i Taranto. U njezinu poljodjelstvu (žitarice, povrće, duhan i dr.) posebnu važnost ima vinogradarstvo i maslinarstvo. Razvijena je i proizvodnja smokve i badema te višnje i trešnje, kao i industrijska preradba poljoprivrednih proizvoda i ribe.

³ L'arcivescovo di Bari-Bitonto, mons. Francesco Cacucci, nel suo saluto porta le parole di Giovanni Paolo II ai vescovi pugliesi: "La vostra vocazione è il Mediterraneo e dovete volgere lo sguardo verso l'Africa". Card. Bassetti scrive che Giorgio La Pira, il "sindaco santo" di Firenze, definiva il Mediterraneo un "grande lago di Tiberiade" e parlava della "casa comune europea". E continua che crede "che la presa di coscienza della comune responsabilità dei cristiani europei, dall'Atlantico agli Urali, nei confronti della pace, della giustizia e della riconciliazione fra i popoli sia una premessa necessaria per la stabilizzazione dell'area mediterranea e mediorientale." (Avvenire, 22 XII 2018)

koje povezuje, a ne dijeli, biti most između sjevera i juga i prostor dijaloga i mira što povezuje Istok i Zapad“. Ovaj je grad, piše dalje gradonačelnik, tijekom stoljeća „osjećao životnu jeku povijesti i kultura koje su stizale s drugih obala i iz drugih zemalja. Živio je i još uvijek proživljava sve suprotnosti i granice prihvata ljudi koji bježe od rata, gladi, razočaranja. Svemu tomu usprkos Bari se nikada nije odrekao uloge koju mu je dodijelila povijest i njegov zemljopisni položaj, a to je provoditi u praksu načela prihvata, vrjednote solidarnosti i umijeće dijaloga koji pomažu da uzajamno raste povjerenje te se promiču mir i stabilnost“, naglasio je gospodin Decaro.

„Želja mi je kao Gradonačelnika ovoga grada da Vaša poruka koju ćete odaslati iz Barija dopre do svih srdaca, do svjetskih moćnika i običnih građana, kako bi svatko mogao otkriti u dubini svoga bića ono što je tipično ljudsko: solidarnost, bratstvo, prihvaćanje i toleranciju. Vašoj molitvi za mir i poštivanje života u ovoj iznimnoj prigodi, kao i za zaštitu ljudskih prava povjeravamo naše ufanje i želju da se okončaju sukobi i napetosti koji prate ovo područje Mediterana. 'Neka Mare nostrum postane kovčeg mira, a ne ratna strijela', kako je govorio don Tonino Bello“, završio je svoje pismo dobrodošlice gospodin Antonio Decaro, gradonačelnik Barija.

Slične riječi srdačne dobrodošlice uputio je i predsjednik pokrajine Apulije dr. Michele Emiliano, koji je naglasio da je „Apulija radosna zbog nazočnosti tako uvaženih gostiju iz raznih zemalja Mediterana u kojem okruženju se nalazi i ovaj dio Europe“, te istaknuo kako je Apulija svjesna svoga zemljopisnoga i povijesnoga položaja, jer se nalazi „na raskrižju različitih kultura, te da se nikada nije odrekla snage koja proizlazi iz mira i dijaloga“.

2. GIORGIO LA PIRA O TEMI MEDITERANA

U vidu boljeg razumijevanja ovog važnost susreta „biskupa s Mediterana“, u „sretnom gradu Bariju“, koji je stoljećima bio raskrižje različitih kultura i religija, čini mi se potrebnim obraditi dva konkretna pitanja:

Prvo pitanje odnosilo bi se na neke nastupe i stavove negdašnjega firentinskog gradonačelnika Giorgia La Pire, za kojeg se na susretu biskupa u Bariju više puta reklo da je imao „proročku viziju“ za Sredozemlje pa je u tom vidu poduzimao raznovrsne aktivnosti među kojima i organiziranje *Mediteranskih razgovora*.

Drugo pitanje odnosi se na ono što je papa Franjo rekao za vrijeme svojega kratkog pohoda i boravka u Napulju, 21. lipnja 2019.

godine, kad je na Papinskom teološkom fakultetu Južne Italije održao prigodni govor u sklopu nosive teme na simpoziju, o „teologiji nakon *Veritatis gaudium* u kontekstu Mediterana“. O tomu će biti govora kasnije.

Počet ćemo s firentinskim gradonačelnikom, koji se polovicom prošlog stoljeća zauzeto bavio ovim područjem, pa očima političara i vjernika činio i pisao puno o ovom zaboravljenom dijelu Europe, gdje su zapravo i udareni njezini početni temelji.

- a) Političar Giorgio La Pira oblikovan duhom samostanske ćelije⁴

Giorgio La Pira rođen je u siromašnoj sicilijanskoj obitelji 9. siječnja 1904. godine, u Pozallu, nedaleko od Siracuse. Godine 1921. diplomirao je ekonomiju i nastavio studij prava u Messini. Za vrijeme studija stanovao je kod ujaka Aloisija Occhipintija, poduzetnika koji se bavio proizvodnjom vina i drugih pića, pa mu je i mladi Giorgio u tomu pomagao. Budući da je bio mason i antiklerikalac, ujak je pazio da mu mladi nećak ne hoda po crkvama i da ne dobije kakvu vjersku formaciju. Giorgio se družio s mladima koji su sanjali bolju sutrašnjicu pa su ih „privlačile ideje otpora i antikonformizma“⁵. No u to doba njega počinju pomalo zanimati i duhovne teme, što će ga približiti kršćanskom pogledu na život. Nakon položene mature upisao je studij prava u Messini (1921. - 1924.). Ondje je 1924. godine upoznao mons. Mariana Rampollu del Tindara, koji će postati njegovim duhovnikom, a bio je nećak poznatog kardinala Rampolle, državnog tajnika pape Lavu XIII., od 1887. do Papine smrti 1903. godine. Sveti Pavao VI. u jednom pismu iz 1960. piše o Marianu Rampolli kao „dragom prijatelju i kolegi sa studija kojeg nosi u srcu s dragim sjećanjem i dužnim poštovanjem“⁶. Poznato je kako je

⁴ Pod tim naslovom objavio je Glas Koncila, 29. srpnja 2018., kratki biografski prilog Marijana Jelenića o političaru koji je ostavio vidnoga traga u Italiji u povijesti laikata, u prvoj polovici XX. stoljeća.

⁵ Conferenza episcopale italiana, *Pace nel Mediterraneo – il pensiero e l'azione di Giorgio La Pira*, Polistampa 2019., str. 17: „La sua formazione si compie inu na Messina frotamente ferita dal devastante terremoto del 1908...; si interessa al movimento futurista perche incarna la ribellione e l'anticonformismo.“

⁶ <https://whowaswho-indology.info/9442/rampolla-del-tindaro-mariano>: Papa Paolo VI nel 1960 scrisse a Quasimodo: “Mariano Rampolla è stato per lunghi anni anche per me incomparabile amico di studi, di conversazione, di ministero, di preghiera, amico dell'anima; e lo porto sempre nel cuore con affettuosa memoria, con devota riconoscenza, con attesa di prossimo incontro.”

mons. Rampolla odigrao utjecajnu i važnu ulogu u obraćenju Giorgia La Pira.

Životopisci spominju da je slušajući jednom prilikom kako redovnice pjevaju u nekom samostanu u Messini, La Pira osjetio da postoji „neka viša dimenzija života“. Svoj pak mistični doživljaj tijekom uskrsne pričesti La Pira je opisao ovako: „Zora moga života bila je pričest na Uskrs 1924., kada nisam mogao suspregnuti pjesmu moje posvemašnje sreće.“ Njegovo postupno približavanje svetim sakramentima pospješilo je odluku da se potpuno posveti Bogu u svijetu, a da ne ide u samostan ili za svećenika. Duboko je bio uvjeren da mora kao „Bogu posvećeni laik“ izvršiti svoj apostolat i poslanje u svijetu⁷. Upoznao je zajednicu dominikanaca i franjevacca s kojima se rado družio, pa se učlanio u njihov treći red i uzeo ime fr. Raimondo. Nakon što je diplomirao pravo u Messini, pošao je u Firencu, gdje je nastavio poslijediplomski studij prava i doktorirao. Firencu je brzo zavolio i u njoj ostao do kraja života, a svojoj rodbini je pisao kako je to „prekrasan grad umjetnosti i cvijeća“⁸. U međuvremenu se nastanio u jednoj sobici dominikanskog samostana svetoga Marka. Ondje je ostao dok nije dobio bronhitis pa je pošao na liječenje. No i dalje dolazio u samostan i družio se s dominikancima, u molitvi i susretima. Pohađao je razne konferencije i kod franjevaca. Ondje je aktivno sudjelovao pri osnivanju „Misijskog instituta Kristovo kraljevstvo“ koje je prema zamisli oca Gemellija imalo biti „kanonska zajednica posvećenih laika“ u kojoj je i La Pira 1928. položio „zavjete siromaštva, poslušnosti i čistoće“. La Pira je u Firenci upoznao i don Giulija Facibenija, koji je osnovao „Gospino misijsko djelo za djecu bez roditelja, za siromašne i ubožne“. U tom društvu rodila se ideja, koja je ostvarena 1934., da se svake nedjelje u crkvi svetoga Prokla slavi misa za sirotinju.

Njegova naklonost prema siromašnima i aktivnosti u raznim organizacijama koje su vodile brigu o njima, bit će temeljnom podlogom njegovoj odluci da se bavi politikom. Tijekom Drugoga svjetskog rata intuitivno zaključuje kako već tada valja pripremati „politički kadar“ koji će biti sposoban obnoviti zemlju od posljedica

⁷ Conferenza episcopale italiana, *Pace nel Mediterraneo...*, nav. djelo, str. 18: „La Pira è infatti persuaso di dover svolgere il suo apostolato nel mondo. Per questo aderirà al terz'ordine domenicano.“

⁸ 1926. La Pira je napisao svom ujaku u Messinu: „Di Firenze che vi dirò? È una città bellissima: è tutta un fiore, un superbo fiore. Ha l'aspetto di una città-arte, di un castello di mille merletti, dalle linee rapide soavissime e magnifiche. È veramente la patria di Dante“ (vidi: <http://www.giorgiolapira.org/it/content/firenze-e-tutta-un-fiore>).

fašističkog režima. Svoje ideje i viziju budućeg društva objavljivao je u reviji koju je pokrenuo 1939. pod nazivom *Principi*, u kojoj brani ljudsko dostojanstvo i slobodu govora. Kad su fašisti okupirali Firencu, časopis je zabranjen, a on se neko sklonio vrijeme u Fonterutoli. Potom je otišao u Rim, k prijatelju Giovanniju Battisti Montiniju, koji će 1963. biti izabran za papu. U to vrijeme je na na Lateranskom sveučilištu držao predavanja o socijalnom nauku Crkve te isticao prijeku potrebu da „Kristovi vjernici laici“ iz kontemplacije prijeđu u akciju, „iz molitve u socijalnu, društvenu aktivnost“. Jer, ako ne pomognemo ugroženima, gladnima i potrebnima, pisao je i govorio La Pira, Gospodin će nas oštro ukoriti: „Bijah gladan i ne nahraniste me...“⁹

Kad je Firenca oslobođena 1944., La Pira je imenovan članov gradske uprave, a 1948. izabran je i u Gradsku skupštinu, odakle ga je tadašnji predsjednik Italije De Gasperi pozvao i povjerio mu službu podtajnika u svojoj vladi. Tri godine kasnije prihvatio je na izborima u Firenci biti nositeljem demokršćanske liste, te je pobijedio i postao gradonačelnikom. No nakon godinu dana morao je podnijeti ostavku u Gradskoj skupštini, jer prema novom zakonu nije bilo moguće obnašati dvije službe¹⁰. Služba gradonačelnika omogućila mu je provesti u praksu neke od svojih ideja, posebice gledom na siromašne ljude kojima je trebalo pomagati i boriti se za njihova radna mjesta i pristojnu plaću te rješavati stambena i druga socijalna pitanja. Nije mu bilo lako, pa je i u vlastitim redovima imao velike oporbe. Nije se međutim dao zbuniti, već je jasno i odlučno zastupao prava onih koji su bili ugroženi. „Vi imate pravo, dragi članovi naše Gradske skupštine, izglasati mi nepovjerenje, ali nemate pravo reći mi da se više nemam što zanimati za beskućnike,

⁹ „Si può essere nella fame e avere Dio nel cuore! Si può essere schiavi e avere l'anima liberata e consolata dalla grazia di Dio! D'accordo, ma se i miei fratelli si trovano in tale stato, io sono tenuto a intervenire per soccorrerli, se non lo avrò fatto, il Signore me lo dirà con parole terrificanti nel giorno del giudizio: „Ebbi fame e non mi sfamasti, fui carcerato e non mi visitasti“... In questo dovere dell'amore operoso è inclusa la trasformazione sociale. (...) Non si dica quella solita frase poco seria: la politica è una cosa brutta. No: l'impegno politico diretto alla costruzione cristianamente ispirata della società in tutti i suoi ordinamenti a cominciare dall'economico è un impegno di umanità e di santità: è un impegno che deve potere convogliare verso di se gli sforzi di una vita tutta tessuta di preghiera, di meditazione, di prudenza, di fermezza, di giustizia e di carità“ (vidi: <http://www.giorgiolapira.org/it/content/la-nostra-vocazione-sociale-o>).

¹⁰ Conferenza episcopale italiana, *Pace nel Mediterraneo...*, nav. djelo, str. 23: Predsjedniku skupštine koji je tražio neka odabere jednu od službi La Pira je lapidarno odgovorio: „Davanti alla illegittima alternativa tra Montecitorio e Firenze alla quale mi ha posto la Camera, scelgo Firenze, perla del mondo.“

otpuštene s posla, zaboravljene, starce i bolesnike.“¹¹ Zbog njegove naglašeno socijalne politike počelo se o njemu govorkati i kritički pisati, kako u Italiji tako i u inozemstvu, da je „mali komunist iz sakristije“¹². Iznosili su klevete protiv njega i u svjetovnim novinama, kao i u dopisima Papi i njegovim suradnicima.

Iz njegovih pisma trojici papa, koja su objavljena 2015. godine, proizlazi stav u kojem pokazuje osobitu naklonost i ljubav prema Rimskom prvosvećeniku, kao i njegovo djelovanje i strategija koja je u skladu sa socijalnim naukom Crkve koji je La Pira savršeno poznavao. To se vidi iz pisama koje je upućivao papama u Rim. U jednome od njih otvoreno ispovijeda da kao gradonačelnik stranke koja se naziva „demokršćanskom“ ne može zatvorenih očiju gledati i ne vidjeti „muke onih koji traže posao“, kao i probleme onih koje „poslodavci otpuštaju kao višak radne snage“. Ne mogu „stajati nemoćan pred nepravdom koja se odvija pod zaštitom zakona“, piše La Pira papi Piju XI. za Božić 1953. godine.¹³

Uz ovu neposrednu brigu za svoj „voljeni grad Firencu“, u kojem je dva puta bio biran za gradonačelnika (1951. - 1957. i 1961. - 1965.), La Pira se aktivno bavio nacionalnim i međunarodnim pitanjima. Pozivao je znanstvenike i javne djelatnike iz Italije i inozemstva na susrete i rasprave o aktualnim društvenim, kulturnim i političkim problemima. Tako je za vrijeme hladnog rata organizirao susrete u Firenci na kojima se razgovaralo i raspravljalo o „kršćanskoj civilizaciji i miru u svijetu“. Tijekom takvih pet sus-

¹¹ Isto, str. 24: „C'è qui in gioco la sostanza stessa della grazia e del Vangelo! Se c'è uno che soffre io ho un dovere preciso: intervenire in tutti i modi con tutti gli accorgimenti che l'amore suggerisce e che la legge fornisce, perché quella sofferenza sia o diminuita o lenita. Altra norma di condotta per un Sindaco in genere e per un Sindaco cristiano in specie non c'è!“

¹² Isto, str. 26: „Viene accusato di fare il gioco dei comunisti; il giornale fiorentino 'La Nazione' lo attacca quotidianamente, lo chiama 'comunistello di sacrestia'. Le accuse e frecciate vengono anche da ambienti cattolici.“

¹³ Isto, str. 26: „Come posso stare a capo di una città ove viene abbattuto l'intero sistema industriale? La *marea* dei licenziati e delle rispettive famiglie viene da me, a Palazzo Vecchio; da me Sindaco di parte governativa; sindaco democristiano, credono; viene da me e mi chiede lavoro e assistenza! Ed io che potrei fare? Cosa dire? 'Congiuntura economica'? Beatissimo Padre, quanta dolorosa menzogna sotto queste parole raffinate! Io che conosco le reali possibilità di lavoro delle aziende; che conosco il tessuto di immoralità e di nequizia che si nasconde spesso sotto queste parole che sembrano così pudiche, sepolcri imbiancati! Non conosco la tecnica del complesso politico e diplomatico: ho parlato chiaro ai fascisti; ho parlato chiaro, anzi più chiaro ancora ai comunisti; parlo chiaro anche ai proprietari che non sono consapevoli delle gravi responsabilità connesse coi talenti che Dio loro affida. Non posso assistere impotente alle ingiustizie che si commettono sotto l'apparenza delle legge.“

reta (1952. - 1956.) obrađeno je i pet različitih tema, primjerice: „Civilizacija i mir“, „Molitva i poezija“, „Objava i kultura“, „Teološka i ljudska nada“, „Povijest i proroštvo“. Razloge tim susretima La Pira je temeljio u Bogu, u kojem su korjeni kršćanske civilizacije. To je objasnio u pozivu koji je uputio sudionicima susreta¹⁴. Organizirao je u Firenci i četiri *Kolokvija o Mediteranu*, od 1958. do 1964. godine, kojima je htio pokazati kako je neprikladno „voditi ratove zbog međusobnih problema“, te da su za njihovo rješavanje „neminovni pregovori i razgovori“¹⁵. Strategijom promicanja mira u svijetu on je poticao „bratimljenje gradova iz različitih dijelova svijeta“, pozivao gradonačelnike glavnih gradova na susret u Firenci (1955.) te poduzimao putovanja u inozemstvo, kao i u zemlje „iza željezne zavjese“, u Moskvu (1959.), Varšavu, Kinu, a 1965. posredovao je za mir u Vijetnamu.

Kad je prestao obnašati službu gradonačelnika, La Pira je nastavio održavati veze na nacionalnoj i međunarodnoj razini, kako u Europi, tako i izvan nje; posebice u vidu pomirenja narodâ, smanjivanja međunarodne napetosti te u promicanju mira i razoružanja. U isto vrijeme bio je vrlo aktivan u crkvenim krugovima na planu dijaloga, ekumenizma i laičke aktivnosti. Njegov društveni i crkveni rad, čini se, nalazi svoj temelj u „čvrstoj vjeri u Kristovo uskrsnuće“. Sve dimenzije ljudskog djelovanja (vjerske, društvene, političke i kulturalne) stavljao je u kontekst „nadnaravnog događaja Uskrsnuća“, a povijest svijeta i Crkve prema njegovu shvaćanju zapravo je povijest Krista, gdje je Crkva sakrament jedinstva i „ovlašteni tumač znakovna vremena“¹⁶. Osobito su uočljivi njegovi spisi i stavovi o jedin-

¹⁴ Isto, str. 38: „Eccellenza, Ella già conosce lo scopo di questi convegni: i popoli, la cui civiltà si radica in Dio; il cui respiro profondo è respiro di preghiera; i cui valori essenziali sono, in ultima analisi valori eterni; questi popoli si danno ogni anno convegno a Firenze... Perché? Per riprendere consapevolezza - entro le mura di questa città misteriosa - delle divine radici dalle quali sale la linfa che dà vita al loro essere e al loro sviluppo; e per vedere in questa luce teologale i problemi massimi del tempo presente: quello della pace - che di tutti gli altri e in certo modo la condizione e la premessa - e quello della convivenza e della comunione fra i popoli e le nazioni del mondo intero.”

¹⁵ Isto, str. 27-28: „Il punto di partenza era quello della inadeguatezza della guerra a risolvere i conflitti e della inevitabilità del negoziato.“

¹⁶ Isto, str. 29: „In tutto il suo operare, La Pira ha una basilare ipotesi di lavoro che è sempre stata fondata sulla certezza della resurrezione di Cristo: egli vede cioè la storia del mondo in tutte le sue componenti (religiose, politiche, sociali, culturali) partendo dalla fede nella Resurrezione di Cristo. “Se è vero, come è vero, che Cristo è risorto; se è vera, come è vera, la Rivelazione (Antico e Nuovo testamento); se Pentecoste (istituzione della Chiesa) è vera, ed è vera, allora la storia totale del mondo ha un senso, una direzione e una finalità ben definita”.

stvu Crkava, o ekumenizmu i međuvjerskom dijalogu kojim je bio zaokupljen još od četrdesetih godina prošloga stoljeća. Sačuvana su pisma koja je još 1959. pisao pojedinim poglavarima kršćanskih nekatoličkih Crkava, kao i zapisi njegovih susreta i razgovora koje je imao s moskovskim i carigradskim patrijarsima te s katoličkim patrijarsima u Kairu, Aleksandriji i Jeruzalemu.

Giorgio La Pira preminuo je 5. studenog 1977., u 73. godini života. Pokopan je u bazilici sv. Marka u Firenci. Sveta Stolica je 5. srpnja 2018. godine objavila vijest da je papa Franjo primio prefekta Kongregacije za proglašenje svetih i blaženih kard. Angela Amata, pa je tom prigodom objavljen dekret o „herojskim krjepostima“ Giorgia La Pire, a on proglašen „slugom Božjim“¹⁷.

b. Priprema i organizacija *Mediterskih kolokvija*

Kad je šezdesetih godina prošloga stoljeća izbilna međunarodan kriza na Bliskom istoku, La Pira je osjetio kako je sazrelo vrijeme da, nakon susreta s gradonačelnicima iz raznih strana svijeta, kao i okruglih stolova i susreta o „kršćanskoj civilizaciji i miru u svijetu“, organizira *Mediterske kolokvije*, o čemu je više puta razgovarao s nekim državicima iz sredozemnog područja. Iz pisma koje je uputio talijanskom predsjedniku Gronchiju, razvidno je kako La Pira u tom procesu planiranih kolokvija svoj grad vidi kao idealno mjesto takvih susreta, a svoju zemlju Italiju prikladnu za programe mira u svijetu zbog povijesti i njezina zemljopisnog položaja. Druge zemlje to nisu kadre preuzeti, poput „Rusije koja širi materijalizam i ateizam“ ili Amerike kojoj veliko „bogatstvo guši oznake ljepote i pobožnosti“. Isto vrijedi i za Francusku, Španjolsku i Englesku¹⁸. Svoj plan pohoda i susreta s predstavnicima islama u Maroku, Jordanu, Egiptu i Alžiru, kao i projekt *Mediterskih kolokvija* La Pira je povjerio časnim sestrama u klauzuri poslavši im

Per La Pira la storia del mondo è la biografia di uno solo, di Cristo. La Chiesa è il sacramento di unità, e l'interprete autorevole dei 'segni dei tempi' che manifestano sempre di più la tensione verso l'unità ed è in funzione della realtà del corpo mistico di Cristo.“

¹⁷ Isto, str. 33

¹⁸ Isto, str. 61: “Quale nazione assumerà questa funzione “di servizio”, di coordinamento, di amore, di guida? La Russia? No: non la vogliono, perché materialista ed atea. L'America? Manca delle due note essenziali per esercitare questa funzione di guida: la bellezza e la preghiera. Francia e Inghilterra? Nuoce loro la 'colpa' - come si dice - del colonialismo. La Spagna? La risposta non è difficile a darsi, oggi. E allora? Resta l'Italia... L'Italia è la sola nazione che può coordinare attorno a se questo immenso mondo di nuovi popoli e di nuove nazioni.”

opširno cirkularno pismo preporučivši svoje nakane njihovim molitvama. U pismu obrazlaže plan i potrebu takvih susreta¹⁹ te poziva sestre da „neumorno i bez prekida podupru taj strateški plan molitvom“ kojom će obuhvatiti sve narode svijeta²⁰, a posebice narode s područja Sredozemlja.

Nakon što je obišao Svetu Zemlju, Maroko, Jordan i Egipat, gdje se susreo s brojnim državnim i crkvenim poglavarima te zamolio redovnice u samostanima neka se molitvom uključe u ovu „duhovnu strategiju za mir i stabilnost“, La Pira je uputio pismo papi Piju XII. i obrazložio mu plan *Mediterranskih kolokvija*²¹. „Htio bih Vam, Sveti Oče, odmah na početku izreći svoju intuiciju koja me progoni već neko vrijeme“, započinje svoje pismo La Pira i dodaje kako on smatra da je Sredozemlje „Tiberijadsko jezero“, a narodi koji dodiruju njegove obale „Abrahamovi su, Izakovi i Jakovljevi klanjatelji Božji, klanjatelji Boga živoga i pravoga“²². Prema La Piri narodi koji žive i nastavaju prostore oko toga jezera zapravo „utjelovljuju vjersko i civilno središte“ svijeta, gdje se rađa „novi Kozmos kamo se slijevaju narodi s Istoka i sa Zapada“. To je onaj „tajanstveni Jordan“ u kojem se „sirski kralj imao okupati“, a to bi trebali učiniti i svi kraljevi svijeta kako bi se izliječili od kuge (2 Kr 5, 10). U tom procesu „rađanja novoga Kozmosa“ Italija ima osobitu ulogu. O tome je La Pira razgovarao i s predsjednikom Italije, gospodinom Giovannijem Gronchijem, kojemu je uputio opširno pismo i opisao brojne mogućnosti kako okupiti to veliko mnoštvo naroda. Italija to može jer je priznata „zemlja demokracije s kršćanskim korijenima“²³.

Ne radi se, dakle, o nekom snu ili fantaziji, već o stvarnoj mogućnosti koja budi nadu da se „anticipira budućnost izgradnje

¹⁹ Isto, str. 61

²⁰ Isto, str. 68: „Continuiamo, Madre Reverenda, a svolgere senza interruzioni e stanchezze il nostro piano orante e strategico di penetrazione spirituale avanzata tra i popoli e le nazione del nostro tempo.“

²¹ Isto, str. 78-80.

²² Isto, str. 78: “Vi dico subito, Beatissimo Padre, quale è la “intuizione” che da qualche tempo fiorisce sempre più chiaramente nella mia anima. Questa: Il Mediterraneo è “il lago di Tiberiade” del nuovo universo delle nazioni: le nazioni che sono nelle rive di questo lago sono nazioni adoratrici del Dio di Abramo, di Isacco, di Giacobbe; del Dio vero e vivo.”

²³ Isto, str. 61: “L’Italia è la sola nazione che può coordinare attorno a sé questo immenso mondo di nuovi popoli e di nuove nazioni... L’Italia - se così vogliamo dire - democratica (in senso sostanziale) e cristiana. Ecco la ‘vocazione’ storica, il compito storico, intercontinentale, dell’Italia oggi, perché autenticamente cristiana (e nei limiti in cui lo sarà) essa può a sé riferire le parole del Signore: Lumen ad illuminationem gentium.”

novoga Jeruzalema“²⁴. La Pira vidi u tome i njezino osobito „zvanje i povijesni zadatak“, o čemu je pisao i papi Piju XII. Njemu je obrazložio da „Sredozemlje vidi kao Tiberijadsko jezero“ koje bi imalo postati „vjersko i civilno središte svijeta“. A u hodu „izgradnje novoga Jeruzalema“ bilo bi potrebno djelovati politički, ekonomski, kulturno i vjerski, te povezivati zemlje Sredozemlja i pomalo „stvarati središte oko kojeg će se okupljati narodi svijeta“. Jer, to podneblje „Bog je sâm izabrao da bude prostor milosti i molitve“. A na obalama toga Božjega jezera „nikli su vječni i otajstveni gradovi poput Jeruzalema, Rima i Atene“²⁵. La Pira ovdje dodaje Firencu i Pariz, a mi bismo tome priključili barem Dubrovnik, Split, Šibenik i Zadar. U tom vidu tumači i svoju nakanu organiziranja niza *Mediteranskih razgovora* (kolokvija) u Firenci, kako bi se razmotrilo značenje i povijesno poslanje koje je Providnost dodijelila upravo narodima koji žive oko „Tiberijadskog jezera“ koje je poznato kao Sredozemelje (Mediteran)²⁶.

Predsjednik Talijanske biskupske konferencije kard. Gualtiero Bassetti ističe kako su dva pojma nosivi stupovi La Pirove vizije *Mediteranskih razgovora*. To su „Tiberijadsko jezero“ kao sinonim za Sredozemlje i „Abrahamska trostruka obitelj“²⁷, koja obuhvaća Židove, kršćane i muslimane. Odgovarajući na pitanje koja je onda zadaća kršćana u programu i viziji Giorgia La Pire, koji je organizirao *Mediteranske razgovore* i bio njihov domaćin četiri puta, kard. Bas-

²⁴ Isto, str. 60: „Un sogno? Una fantasia? No, una autentica esigenza storica e realtà storica del tempo presente: una autentica speranza ed “anticipazione” della storia di domani! Gerusalemme riedificata: ut aedificentur muri Jerusalem!”

²⁵ Isto, str. 79: „Si tratta di ‘poesia’ chiede al Papa. No, e piuttosto ‘una realtà politica profonda: perché anche la grazia ha una sua geografia’: La ‘terra delle nazioni’ ha un ‘lago’ che Dio ha scelto per farne, in certo senso, un lago di grazia e di preghiera: questo lago ha, lungo le sue rive, città misteriose ed eterne: Gerusalemme, Roma, Atene, Firenze, Parigi, e così via.“

²⁶ Isto, str. 79: Na pitanje koja je važnost *Kolokvija* La Pira odgovara (u pozdravnom govoru): „La risposta va (...) desunta considerando la comune vocazione storica e la comune missione storica, in certo modo permanente, che la provvidenza ha assegnato nel passato, assegna nel presente, assegnerà nell’avvenire (se resteremo ad essa fedeli) ai popoli ed alle nazioni che vivono lungo le rive di questo misterioso, ingrandito lago di Tiberiade che è il Mediterraneo.“ A u kontekstu izbora Firenze kao mjesta održavanja *Kolokvija* on je simpatično naglasio da je Firenca „la terrazza di Abramo! - nella quale si svolgerà il colloquio mediterraneo... per svolgere sul mondo intero delle nazioni una nazione irradiatrice ‘di civiltà teologale’“.

²⁷ Gualtiero Bassetti, *Una profezia di pace*, Libreria editrice Vaticana, 2020., str. 21: “Sono due le espressioni di Giorgio La Pira che possono riassumere in maniera efficace la visione del Mediterraneo: La prima è ‘grande lago di Tiberiade’, la seconda è ‘triplice famiglia di Abramo’.”

setti odgovara kratko i lapidarno. Cilj, zadaća i poruka tih okupljanja može se izreći u tri riječi: poznavanje, prihvat i dijalog. Radi li se tu o nekoj La Pirovoj „utopiji“ i fantaziranju, pita se kard. Bassetti, te odgovara kako je posrijedi „duboko misaono, duhovno i političko naslijeđe“ koje nam je ostavio ovaj Božji čovjek svojom „vizijom mira na Mediteranu“. Poznate su mu bile teške rane od kojih trpi ovaj kraj Europe, pa je svojim zauzimanjem u službi mira i organiziranjem susreta o Mediteranu htio potaknuti međunarodne projekte solidarnosti i rasta²⁸ tih ugroženih područja. Iako to u prvom redu spada na međunarodnu zajednicu, on je smatrao i vjerovao da svaki čovjek dobre volje, posebice kršćani, mogu dati svoj obol miru i solidarnosti. Poznavanjem, prihvaćanjem i dijalogom, koji su bili okosnica četiriju susreta u Firenci, on je širio krug političara-prijatelja i u zemlji i u inozemstvu. A kad je nekom nutarnjom intuicijom pojam Sredozemlja zamijenio riječju „Tiberijadsko jezero“ te, vezano s time, počeo na susrete pozivati predstavnike „triju abrahamskih obitelji“, počele su se obrađivati i „međureligijske teme“²⁹. U tom vidu moglo bi se Giorgia La Piru nazvati „začinjavcem“ i promicateljem međureligijskog dijaloga, još prije negoli je Drugi Vatikanski sabor objavio „Deklaraciju o odnosu Crkve prema nekršćanskim religijama“ (*Nostra Aetate*, 1965.).

Stoga su promišljanja firentinskog gradonačelnika vrlo suvremena i aktualna, ističe kard. Bassetti, koji ga je imao prigode osobno upoznati još kao student teologije u Firenci (1956.). Rektor bogoslovije, naime, češće je pozivao La Piru da održi bogoslovima koje predavanje³⁰, što je on rado činio. Govorio je studentima o svojim planovima i projektima, a oni su ga s pažnjom i interesom pratili. Stanovnici Firence smatrali su ga „svetim čovjekom“ koji za njih živi i radi. Bio je uistinu svjedok evanđelja, a sve što je radio bilo je prožeto kontemplacijom, pa bi se moglo reći kako je „u svijet politike uletio jedan mistik“³¹. Nošen neoborivom nadom u bolje sutra vjerovao je kako je došlo vrijeme da se prevladaju prepreke na putu

²⁸ Isto, str. 26: „Giorgio La Pira ci lascia un'eredità impegnativa. La visione di un Mediterraneo pacificato non è un'utopia ma è una prospettiva gravemente ferita che può e deve essere risanata attraverso progetti reali di crescita e di sviluppo fondati sulla solidarietà internazionale...”

²⁹ Isto, str. 29: „Dialogo sotto tutte le angolature, ma in particolare voglio qui riferirmi al dialogo interreligioso, questa grande profezia del Concilio Vaticano II. La Pira è stato un pioniere del dialogo interreligioso.”

³⁰ Isto, str. 13: „Il nostro rettore, uomo di grande cultura biblica, lo invitava spesso in seminario. Lui ci incantava ad ascoltarlo, si fidava di noi piccoli e ci parlava dei suoi grandi progetti.”

³¹ Isto, str. 13: “La Pira è stato, senza dubbio, un mistico prestato alla politica.”

dijaloga i mira, da se uspostave i „izgrade mostovi, a poruše zidovi“³² koji dijele ljude i narode. Dok je obavljao službu gradonačelnika, u svijetu su vladale uglavnom dvije političke opcije: ona s Istoka, na čelu s Rusijom koja je „otpisala Boga u ime slobode i afirmacije čovjeka“, i ona sa Zapada, na čelu s Amerikom, koja je „u borbi za standard i slobodu čovjeka zaboravila na Boga“. La Pira je smatrao da je njegovo poslanje u središtu tih dviju suvremenih ideologija unositi i primjenjivati „religiozne stavove i nazore“. Osjećao se, naime, čovjekom Božjim i Kristovim veleposlanikom, pa ga je kard. Bassetti prozvao „prorokom modernoga doba“³³. Prof. Agostino Giovagnoli, povjesničar na Katoličkom sveučilištu u Milanu, veli da je „La Pira na iznenađujući način znao spojiti snažan biblijski smisao i konkretna ostvarenja. A to ga je dovelo do pregovora o miru na Mediteranu, do kontakata s komunističkim svijetom i do dijaloga s predstavnicima drugih religija. Doista, bio je neobičan političar upravo zahvaljujući svojoj vjeri“³⁴, veli kard. Bassetti, pa dodaje da su ga ljudi „voljeli i cijenili jer bio je više od gradonačelnika“. Bio je živi svjedok vjere za kojeg je sve u životu bila kontemplacija³⁵, od Giottova zvonika uz katedralu sv. Marije, do običnog ribara pod Vespuccijevim mostom u Firenci.

PAPA FRANJO O SLUZI BOŽJEM LA PIRI I O MEDITERANU

Kad je pretprošle godine, 23. studenoga 2018., primio u audijenciju članove *Zaklade Giorgio La Pira*, kao i skupinu onih koji čuvaju i šire baštinu tog časnog sluge Božjega, negdašnjeg firentinskoga gradonačelnika i neumornog podupiratelja mira i kršćanske ljubav-

³² Isto, str. 29: „È venuto il momento - scriveva il sindaco di Firenze a Paolo VI nel febbraio dei 1970 - di abbattere i muri e di costruire ponti. E giunto il momento, cioè, di superare qualunque divisione e ogni contrasto fratricida per edificare solidi legami di collaborazione, lungo il solco, aperto dal Concilio Vaticano II, del dialogo interreligioso.“

³³ Isto, str. 13: „La sua missione terrena, collocata in un'epoca storica dominata dalle ideologie politiche, non si esauriva nella gestione della cosa pubblica ma era una 'missione essenzialmente religiosa' che rispondeva a una 'specificità chiamata' divina. Egli è stato, pertanto, un 'ambasciatore di Cristo', cioè un uomo di Dio o, meglio, un 'nabi' (bocca di Dio). E quindi un profeta dei tempi odierni.“

³⁴ Radio Vatikan – hrvatska sekcija, 11. lipnja 2007.

³⁵ Gualtiero Bassetti, Una profezia di pace, str. 13: “Egli annunciava con gioia il Vangelo in ogni momento della sua esistenza e tutto, per lui, era motivo di contemplazione: dal campanile di Giotto, ai pescatori sotto il ponte Amerigo Vespucci di Firenze.”

vi, Papa je kazao da je „njegov primjer dragocjen i za današnje političare“. Jer, bio je „zaneseni svjedok Evanđelja i prorok modernih vremena, a njegovo djelovanje nadahnuto kršćanskim nazorom bilo je ispred vremena“. „Ovo naše doba“, nastavio je Papa, „traži vjernike laike i državnike koji će zastupati humane i kršćanske vrijednosti radi služenja općem dobru“. Stoga, dobro je i vrlo važno ponovno „otkrivati Giorgia La Piru³⁶, uzornog laika koji je živio i radio za Crkvu i za društvo“, naglasio je papa Franjo. Njegovo je ponašanje bilo nadahnuto kršćanskim pogledom, pa je postao „dragocjeni uzor, posebice za one koji rade u javnom sektoru“. Papa je potaknuo nazočne neka podupiru crkveni i socijalni duh sluge Božjega, posebice njegovu čvrstu i cjelovitu vjeru, njegovu ljubav prema siromasima i izbjeglicama, nastojanje oko mira i ostvarenje crkvenog nauka u društvu³⁷. Neka nasljeđuju ovog uzornog slugu Božjega pa će i oni moći u svojoj sredini staviti se u službu mira i pravednosti te biti djelatni svjedoci ljubavi i solidarnosti. A njegov primjer bit će im poticaj da budu kvasac evanđeoskih vrijednota u današnjem društvu, posebice u kulturi i politici. To će im dati dodatnog entuzijazma žrtvovati se za druge s radošću i nadom. Jer, potrebni su ovom vremenu „proroci nade i svetosti koji se ne plaše uprljati ruke u radu za druge i ići naprijed“³⁸.

MEDITERAN „MOST KOJI POVEZUJE“ PROSTORE I LJUDE

Papinski teološki fakultet južne Italije u Napulju organizirao je od 20. do 21. lipnja 2019. godine simpozij *Teologija nakon Veritatis gaudium u kontekstu Mediterana*. Na simpoziju je sudjelovao

³⁶ „È importante riscoprire Giorgio La Pira, figura esemplare per la Chiesa e per il mondo contemporaneo. Egli fu un entusiasta testimone del Vangelo e un profeta dei tempi moderni; i suoi atteggiamenti erano sempre ispirati da un'ottica cristiana, mentre la sua azione era spesso in anticipo sui tempi."Vidi:http://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2018/november/documents/papa-francesco_20181123_fondazione-giorgiolapira.html

³⁷ Isto: "Cari amici, vi incoraggio a mantenere vivo e a diffondere il patrimonio di azione ecclesiale e sociale del Venerabile Giorgio La Pira; in particolare la sua testimonianza integrale di fede, l'amore per i poveri e gli emarginati, il lavoro per la pace, l'attuazione del messaggio sociale della Chiesa."

³⁸ Isto: „Vi esorto pertanto a valorizzare le virtù umane e cristiane che fanno parte del patrimonio ideale e anche spirituale del Venerabile Giorgio La Pira. Così potrete, nei territori in cui vivete, essere operatori di pace, artefici di giustizia, testimoni di solidarietà e carità; essere fermento di valori evangelici nella società, specialmente nell'ambito della cultura e della politica; oggi ci vogliono profeti di speranza, profeti di santità, che non abbiano paura di sporcarsi le mani, per lavorare e andare avanti.“

i papa Franjo, koji je u toj prigodi održao vrlo zapaženi govor³⁹, u kojem je izložio neke kriterije za studij teologije: navještaj, dijalog, razlučivanje, milosrđe, uspostavljanje „mreže“ među ustanovama, sveučilištima i religijama. Na njima se ima nadahnjivati teologija prihvaćanja i dijaloga⁴⁰. „Teologija je pozvana“, naglasio je Papa, „biti teologijom prihvaćanja i razvijanja iskrenog dijaloga s društvenim i građanskim institucijama, sa sveučilištima i istraživačkim centrima, s vjerskim vođama i sa svim ženama i muškarcima dobre volje, kako bi se izgradio mir inkluzivnog i bratskog društva, kao i briga za stvoreno.“ Potaknuo je profesore neka studente odgajaju za dijalog koji po sebi nije „čarobna formula“, ali pomaže teologiji u njezinoj obnovi, jer potiče među profesorima i studentima stjecanje znanja o drugim religijama, posebice o židovstvu i islamu. Time se, naime, stvaraju preduvjeti kako bi se razumjelo zajedničke korijene, kao i razlike između naših vjerskih identiteta. To onda pridonosi izgradnji društva u raznolikosti, poštovanju, bratstvu i mirnom suživotu. A dijalog kao teološka hermeneutika pretpostavlja i „uključuje svjesno slušanje povijest i iskustva naroda koji okružuju mediteranski prostor“⁴¹ kako bi mogli protumačiti događaje koji povezuju prošlost i sadašnjost u kontekstu manjine i pluralnog suživota s drugim religijskim tradicijama.

U tom vidu Papa je istaknuo Mediteran kao prostor koji je „oduvijek bio mjesto razmjene dobara“, a često i sukoba i ratova, pa ga nije moguće cjelovito proučavati osim u dijalogu i kroz sliku povijesnog, geografskog i „ljudskog mosta“ koji povezuje Europu, Afriku i Aziju. To je prostor u kojem je odsutnost mira proizvodila regionalnu i globalnu neravnotežu. A smirivanje napetosti putem dijaloga, uvjeren je Papa, uvelike bi pridonijelo procesu stabilnosti i mira. O tome je svojedobno razmišljao i firentinski gradonačelnik Giorgio La Pira. On je govorio o Mediteranu kao „velikom šatoru mira“ u sredozem-

³⁹ Predavanje koje je Papa održao u toj prigodi na Papinskom teološkom fakultetu može se pročitati na adresi: http://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2019/june/documents/papa-francesco_20190621_tologia-napoli.html (2. travnja 2020.).

⁴⁰ Isto, *Discorso del Santo Padre*, Napoli, 21 giugno 2019. (u daljnjem tekstu: *Discorso del Santo Padre*): „Dialogo non è una formula magica, ma certamente la teologia viene aiutata nel suo rinnovarsi quando lo assume seriamente, quando esso è incoraggiato e favorito tra docenti e studenti, come pure con le altre forme del sapere e con le altre religioni, soprattutto l'Ebraismo e l'Islam...“

⁴¹ Isto, *Discorso del Santo Padre...*: „Il dialogo come ermeneutica teologica presuppone e comporta *l'ascolto consapevole*. Ciò significa anche ascoltare la storia e il vissuto dei popoli che si affacciano sullo spazio mediterraneo per poterne decifrare le vicende che collegano il passato all'oggi e per poterne cogliere le ferite insieme con le potenzialità.“

nom bazenu, gdje bi mogla živjeti „različita djeca zajedničkog oca Abrahama“ u međusobnom razumijevanju i poštovanju. Sam Isus je, naime, najavio kraljevstvo Božje u dijalogu sa svim kategorijama židovstva svoga vremena: s pismoznancima, farizejima, učiteljima zakona, carinicima, učenicima, jednostavnim ljudima, grešnicima. Samarijanki je, slušajući i u dijalogu, otkrio Božji dar i svoj vlastiti identitet. Otvorio joj je otajstvo svog zajedništva s Ocem i puninu onoga što proizlazi iz tog zajedništva. Njegovo božansko slušanje otvara njezino srce, pa ona na koncu prihvaća puninu radosti života. Stoga je Papa kratko i jasno naglasio kako se „dijalogom ništa ne gubi, a uvijek se dobiva. U monologu gubimo svi⁴², pa dodaje da su nam „potrebni teolozi koji su u povijesnom i crkvenom ukorjenjivanju otvoreni neiscrpivoj novosti Duha“. Oni znaju kako „izbjeci samoreferentnu, konkurentnu i zasljepljujuću logiku koja često postoji i u našim akademskim institucijama, a nerijetko je skrivena i među teološkim školama“.

Teologija u službi mira i kulture dijaloga

Potrebno je „izići na periferije“, sa srcem punim suosjećanja s onima koji su potlačeni i u ropstvu, koji su izranjeni zbog nasilja, ratova i golemih nepravdi, ili pak trpe siromaštvo i druge nevolje na obalama ovog „zajedničkoga mora“⁴³. Bez tog zajedništva i bez suosjećanja, koje se hrani molitvom (teologija se uči na koljenima), Papa vidi opasnost da će „teologija izgubiti ne samo dušu već i inteligenciju i sposobnost tumačenja stvarnosti na kršćanski način“⁴⁴. Svoje izlaganje u Napulju na simpoziju *Teologija nakon Veritatis gaudium u kontekstu Mediterana* (21. lipnja 2019.) Papa je završio s dvije konkretne želje: Da „teologija bude umrežena“, te da u kontekstu Mediterana bude „obilježena solidarnošću sa svim brodolo-

⁴² Isto, *Discorso del Santo Padre*.: “Non si perde niente con il dialogare. Sempre si guadagna. Nel monologo tutti perdiamo, tutti.... Abbiamo bisogno di teologi che, in un radicamento storico ed ecclesiale e, al tempo stesso, aperti alle inesauribili novità dello Spirito, sappiano sfuggire alle logiche autoreferenziali, competitive e, di fatto, acceccanti che spesso esistono anche nelle nostre istituzioni accademiche e nascoste, tante volte, tra le scuole teologiche.”

⁴³ Isto, *Discorso del Santo Padre*...: “In questo cammino continuo di uscita da sé e di incontro con l'altro, è importante che i teologi siano uomini e donne di compassione, toccati dalla vita oppressa di molti, dalle schiavitù di oggi, dalle piaghe sociali, dalle violenze, dalle guerre e dalle enormi ingiustizie subite da tanti poveri che vivono sulle sponde di questo 'mare comune'.”

⁴⁴ Isto, *Discorso del Santo Padre*...: “...la teologia non solo perde l'anima, ma perde l'intelligenza e la capacità di interpretare cristianamente la realtà.”

mima povijesti⁴⁵. I kao takva ona će trajno usklađivati svoj um i srce prema „milosrdnom i suosjećajnom Bogu” (Jn 4, 2), pa će tako biti kadra pomagati Crkvi i civilnom društvu hoditi zajedno u brojnim brodolomima“. To će onda biti poticaj i ohrabrenje stanovnicima Mediterana da „odbace svako iskušenje ponovnog osvajanja i zatvaranja u svoj identitet“. Takvo se naime osvajanje i samozatvaranje rađa, hrani i raste iz straha. A teologija ne može napredovati u okruženju straha⁴⁶.

Ona mora biti u skladu s duhom uskrskog Isusa, s njegovom slobodom kretanja svijetom i dosezanjem periferija. Zadaća joj je hoditi i raditi u smjeru „teološke Pedesetnice“, koja ženama i muškarcima našega vremena omogućuje „na svom jeziku slušati i tragati za smislom i puninom života“. U tom vidu, veli Papa, neophodne su neke pretpostavke. Prije svega valja krenuti od „Evandjelja milosrđa“, jer „teologija se rađa usred konkretnih ljudskih bića, koja su se susrela s pogledom i srcem Boga koji ih traži milosrdnom ljubavlju“. Stoga je i teološko djelovanje čin milosrđa⁴⁷. Milosrđe nije samo pastoralni stav već je i sadržaj Isusova Evandjelja. Papa je stoga potaknuo profesore i studente neka „otkrivaju kako u različitim disciplinama, u dogmatici, moralu, duhovnosti, pravu, milosrđe može naći središnje mjesto. Jer, bez milosrđa teologija, pravo i pastoral riskiraju „prerušiti se u birokratsku sitničavost ili ideologiju koja po svojoj prirodi želi ukrotiti otajstvo“. A od „ukročivanja otajstva teologija se brani jedino milosrđem“⁴⁸. Nakon što je poželio neka u teološkom studiju vlada „sloboda istraživanja“, koja će Božjem narodu ponuditi „cjelovitost vjere koja hrani i ne reaktivizira“⁴⁹, zaključio je kako „sanja teološke fakultete na kojima živi druželjubivost razlika, gdje se prakticira teologija dijaloga i prihvaćanja, gdje su

⁴⁵ Isto, *Discorso del Santo Padre...*: “La teologia dopo *Veritatis gaudium* è una teologia *in rete* e, nel contesto del Mediterraneo, in solidarietà con tutti i ‘naufraghi’ della storia.”

⁴⁶ Isto, *Discorso del Santo Padre...*: “La teologia può aiutare la Chiesa e la società civile a riprendere la strada in compagnia di tanti naufraghi, incoraggiando le popolazioni del Mediterraneo a rifiutare ogni tentazione di riconquista e di chiusura identitaria. Ambedue nascono, si alimentano e crescono dalla paura. La teologia non si può fare in un ambiente di paura.”

⁴⁷ Isto, *Discorso del Santo Padre...*: “La teologia nasce in mezzo agli esseri umani concreti, incontrati con lo sguardo e il cuore di Dio, che va in cerca di loro con amore misericordioso. Anche fare teologia è un atto di misericordia”.

⁴⁸ Isto, *Discorso del Santo Padre...*: “La teologia, per la via della misericordia, si difende dall’addomesticare il mistero.”

⁴⁹ Isto, *Discorso del Santo Padre...*: “Non si può fare una teologia senza questa libertà... Ma al Popolo di Dio bisogna dare la sostanza che alimenti la fede e che non la relativizzi.”

teološka istraživanja u stanju promicati izazovan, ali uvjerljiv proces inkulturacije⁵⁰. U tom vidu Papa je poželio sudionicima simpozija dobar posao, sa željom da „teologija bude kerigmatskaologija, koja dobro razlučuje“, neka bude obilježena milosrđem i prihvaćanjem i neka vodi dijalog s društvom, kulturama i religijama za izgradnju mirnog suživota ljudi i naroda. U tom kontekstu Mediteran je za Papu „povijesni, zemljopisni i kulturološki okvir kerigmatskog prihvaćanja, prožet dijalogom i milosrđem“, a Napulj je „uzorak osobitog laboratorija takvog teološkog istraživanja“⁵¹.

ZNAČENJE I ODJEK SUSRETA BISKUPA O MEDITERANU

Talijanska biskupska konferencija pripremala je dvije godine ovaj susret katoličkih biskupa s obala Sredozemlja, mora koje povezuje tri kontinenta: Europu, Aziju i Afriku. A Na suret je došlo 58 biskupa iz dvadeset zemalja⁵². Projekt o susretu Crkava iz zemalja koje su smještene uz obale Sredozemlja ima svoju dulju povijest, kako je obrazloženo u uvodu ovog rada. Ona se veže uz razmišljanja, brojne susrete s „proročkim viđenjem“ sluge Božjega Giorgia La Pire, gradonačelnika Firence, koji je pedesetih godina prošloga stoljeća govorio i „sanjao o Mediteranu kao Tiberijadskom jezeru“ oko kojega su smješteni narodi koji pripadaju „trostrukoj Abrahamovoj obitelji“. U tom vidu Biskupska konferencija Italije pripremala je i organizirala susret biskupa iz Sredozemlja, tog „tiberijadskog bazena“ da zajednički mole i razgovaraju na „sinodalan način“ o znakov-

⁵⁰ Isto, *Discorso del Santo Padre...*: „Sogno Facoltà teologiche dove si viva la convivialità delle differenze, dove si pratici una teologia del dialogo e dell'accoglienza; dove la ricerca teologica sia in grado di promuovere un impegnativo ma avvincente processo di inculturazione.“

⁵¹ Isto, *Discorso del Santo Padre...*: „Il Mediterraneo è matrice storica, geografica e culturale dell'accoglienza kerygmatica praticata con il dialogo e con la misericordia. Di questa ricerca teologica Napoli è esempio e laboratorio speciale.“

⁵² Na susretu u Bariju bilo je 58 sudionika iz 20 zemalja. Popis sudionika može se naći na adresi: <https://www.mediterraneodipace.it/bari2020-lelenco-dei-partecipanti/>. Sudionici su bili iz sljedećih zemalja: Albanije, Alžira, Bosne i Hercegovine, Egipta, Francuske, Grčke, Hrvatske, Italije, Iraka, Izraela, Libanona, Libije, Luksenburga, Malte, Sirije, Slovenije, Srbije, Španjolske, Tunisa, Turske i Vatikana. Iz Hrvatske su sudjelovali mons. Želimir Puljić, zadarski nadbiskup i Predsjednik HBK-a, i šibenski biskup mons. Tomislav Rogić. Na susretu je bio i vrhbosnaski nadbiskup i predsjednik Biskupske konferencije Bosne i Hercegovine, uzoriti gospodin kard. Vinko Puljić. Nazočio je i član Međunarodne konferencije sv. Ćirila i Metoda, beogradski nadbiskup mons. Stanislav Hočevar, te iz Slovenije mariborski nadbiskup mons. Alojz Cvikl i umirovljeni celjski biskup mons. Stanislav Lipovšek.

ima vremena za ovo naše doba. Stoga je kard. Gualtiero Bassetti u svojem pozdravnom govoru naglasio kako se ne radi o „snovima o Mediteranu“, nego o susretu pastira iz tog područja kojima je na srcu Mediteran i narodi koji ondje žive i proživljavaju svu težinu, krizu i ozbiljnost tog kraja. Nakana je organizatora bila okupiti biskupe da razmijene bogatu i raznoliku liturgijsku, eklezijalnu i duhovnu tradiciju crkava. Ali i da vide kako kršćani i Katolička Crkva mogu pridonijeti tome da se ostvari mir i stabilnost u ovom području, da se intenziviraju ekumenizam i međureligijski dijalog. Svaka, naime, nestabilnost na polju ekonomije, ljudskih i narodnih prava, kao i na području poštivanja dostojanstva čovjeka stvara izvore opasnosti, ne samo za zemlje gdje se kriza događa, nego i šire, za Europu i svijet. Crkva ne može zatvarati oči pred tim krizama, nego treba dati svoj obol njihovu prevladavanju. To je tema u koju se svojim sudjelovanjem, kako na teološkom simpoziju u Napulju u srpnju 2019., tako i na susretu o Mediteranu u Bariju u veljači 2020. uključio i Sveti Otac, papa Franjo. On nas svojim naučavanjem i brojnim ekumeniskim i međureligijskim susretima usmjerava i potiče da budemo istinski mirotvorci i promicatelji dijaloga među ljudima i narodima.

Prvo predavanje održala je prof. Giuseppina De Simone, koja je na početku rekla kako joj je u pripremi teksta puno pomoglo ono što je čula na susretima odbora koji joj je predložio temu „Prijenos vjere budućim generacijama - izvori i izazovi u kontekstu Mediterana“⁵³. Isto tako prikupila je dosta materijala i informacija od biskupa i časnih sestara koje su bile zadužene da rad u Bariju uključe u svoje dnevne molitve. U tom vidu De Simone je najprije prikazala kontekst vjerskog stanja na Mediteranu koji je „višeznačan i kompleksan“, a onda je opisala nekoliko privilegiranih načina prijena vjere za koje se može reći da su prepoznatljivi u ovom podneblju. Posebice je naglasila kako se teološka refleksija ne gradi samo na „apstraktnim pojmovima“ već ju je potrebno uvijek „konfrontirati s konkretnom

⁵³ Giuseppina De Simone, *Consegnare la fede alle generazioni future. Sfide e risorse nel contesto del Mediterraneo*. Predavanje na susretu Bariju, 20. 2. 2020., str. 14. Profesorica De Simone naslovna je docentica etike i filozofije religije na Papinskom teološkom fakultetu *Sveti Alojzije* u Napulju. Objavila je knjige: *L'amore fa vedere. Rivelazione e conoscenza nella filosofia della religione di Max Scheler* (San Paolo, 2005); *La rivelazione della Vita. Cristianesimo e filosofia in Michel Henry* (Il pozzo di Giacobbe, 2007). Profesorica De Simone sudjelovala je 10. svibnja 2019. na Međunarodnom znanstvenom simpoziju „Odgoj i obrazovanje kao novi locus theologicus evangelizacije“, koji je organizirao Teološko-katehetski odjel Sveučilišta u Zadru. Na simpoziju je održala predavanje „Središnjost religijskog iskustva u formaciji i navještaju Evandjelja“. Istaknula dva uvjerenja: navještaj Evandjelja ima humanizirajuću snagu, a religijsko iskustvo najprirodnije je i najsvojtvenije iskustvo ljudskog bića.

poviješću i različitim znanjima⁵⁴. U tom vidu iznijela je iskustvo s Papinskog fakulteta u Napulju gdje su posljednje četiri godine radili na projektu s temom „kako stvarati teologiju u kontekstu Mediterana”. U tom projektu obrađivano je vjersko iskustvo u sredozemnom podneblju⁵⁵ koje bi moglo biti podloga gradnji “mostova u susretu kultura”. U timu su sudjelovali i profesori sa židovskih i muslimanskih učilišta. Uz osobito obilježje “mediteranske duhovnosti” i raširene pučke pobožnosti prof. De Simone istaknula je još dva vidika po kojima se prepoznaje religioznost ljudi iz Sredozemlja. To su vrlo naglašen osjećaj pripadnosti zajednici i “poslovična gostoljubivost”. Spomenute odlike „pripadnosti i gostoljubivosti“ nalaze se i kod Židova i kod muslimana. To kršćanima otvara put naviještanja Radosne vijesti “prihvatanjem drugoga i drugačijega” otvorena srca, u duhu “izgradnje kulture dijaloga u ozračju bratstva⁵⁶ i tolerancije.

Zapravo kad je govor o vjeri i pobožnosti ljudi s Mediterana, valja imati u vidu kako se ovo podneblje treba promatrati kao “teološki prostor” koji nas propituje, ali i nudi neke elemente i znakove koji nam pomažu shvatiti dubinu Evanđelja. Ne može se baviti teologijom izvan konteksta Mediterana, koji je vrlo značajan za povijest čovječanstva po onome što se ovdje zbilo, što danas to znači i što može značiti za budućnost.

Ne smije se, međutim, smetnuti s uma da je ovdje više nego igdje drugdje „raznolikost i različitost polučila brojne konflikte i ratove”. Stoga je upravo ovdje potrebno njegovati dobre međureligijske odnose te isticati da su „religije kulturno bogatstvo“ te da u njima treba tražiti *ono što ljude povezuje, a ne ono što ih razdvaja. Vjernici različitih religija pozvani su živjeti skladno, „u jedinstvu i harmoniji raznolikosti”⁵⁷*. Isto tako, Mediteran je ne samo kolijevka

⁵⁴ Isto, str. 9: „La riflessione teologica non si è mai costruita in maniera astratta, ma si è sempre confrontata con la storia e con i diversi saperi. Da quattro anni abbiamo messo a fuoco il tema del Mediterraneo quale contesto a partire dal quale fare teologia. E così nato questo progetto proprio sull'esperienza religiosa nel Mediterraneo, come ponte per una cultura dell'incontro, che ha tra i docenti anche professori musulmani ed ebrei.”

⁵⁵ Isto, str. 11: „Nel proemio della *Veritatis Gaudium* si legge che le Facoltà di teologia devono essere sul territorio 'un provvidenziale laboratorio culturale' e di 'interpretazione performativa': ecco quello che vorremmo poter essere, sempre più intensamente, a Napoli e nel Mediterraneo.”

⁵⁶ Isto, str. 10: „Siamo dinanzi alla via maestra dell'annuncio del Vangelo. Accogliere l'altro spalancare le porte del cuore, costruire una cultura dell'incontro, trame di dialogo e di fraternità vissuta come accade in tanti dei Paesi da cui veniamo. Accogliersi reciprocamente.”

⁵⁷ Isto, str. 9: “Le religioni possono molto in tal senso se aiutano a ritrovare ciò che ci unisce e a recuperare il senso di una speranza più grande. Figli e fratelli chia-

triju monoteističkih religija nego i zemljopisno područje na kojem je ljudski um doživio najviše dosege filozofske (Grčka) i pravne misli (Rim). Evanđelje koje se počelo širiti upravo diljem sredozemnoga bazena osjetilo je potrebu filozofije i razuma, jer vjera osjeća potrebu da bude utemeljena na razumu, da bude smisljena vjera.

PAPA FRANJO U „GLAVNOM GRADU JEDINSTVA“

Papa Franjo rado je došao u Bari na završetak susreta o Mediteranu, gdje je bio prije godinu i pol dana, 7. srpnja 2018., na susretu s predstavnicima kršćanskih crkava s Bliskoga istoka kako bi potaknuo njihovo povezivanje u duhu poštivanja i bratstva⁵⁸. Bio je to prvi takav susret nakon velikog kršćanskoga raskola (*šizme*) 1054. godine. Stoga je Papa nazvao Bari „glavnim gradom jedinstva“⁵⁹, te izjavio kako je s radošću pozdravio ideju kardinala Bassettija o održavanju ovoga susreta na kojem se razmišljalo o prijenosu vjere i promicanju mira u okruženju Mediterana. To je duhovno i fizičko područje u kojem je dobila svoje obrise naša kultura i civilizacija⁶⁰ koju smo dobili „u amanet“ i koju treba prenijeti i predati budućim generacijama⁶¹. I danas je ovo područje strateška zona za Europu i čitav svijet, pa smo pozvani u to podneblje ekonomskih, vjerskih i političkih podjela i sukoba donositi svjedočanstvo mira⁶². Jer, rješavanje sukoba i nesporazuma oružanim putem ravno je ludosti

mati ad una unità che è armonia delle diversità.“

⁵⁸ Incontro del Santo Padre Francesco con i Capi delle Chiese e delle Comunità cristiane del Medio Oriente: “Su di te sia pace! Cristiani insieme per il Medio Oriente”, Bari, 7 luglio 2018

⁵⁹ Papin govor biskupima u bazilici sv. Nikole: „Sono lieto di incontrarvi e grato ad ognuno di voi per avere accettato l’invito della Conferenza Episcopale Italiana a partecipare a questo incontro che riunisce le Chiese del Mediterraneo... È la seconda volta in pochi mesi che si fa un gesto di unità così: quella era la prima volta, dopo il grande scisma, che eravamo tutti insieme; e questa è una prima volta di tutti i vescovi che si affacciano sul Mediterraneo. Credo che potremmo chiamare Bari la capitale dell’unità, dell’unità della Chiesa – se Monsignor Cacucci lo permette! Grazie dell’accoglienza, Eccellenza, grazie.”

⁶⁰ Isto, *Papin govor u bazilici...*: „Il *Mare nostrum* è il luogo fisico e spirituale nel quale ha preso forma la nostra civiltà, come risultato dell’incontro di popoli diversi.“

⁶¹ Isto, *Papin govor u bazilici...*: „È un patrimonio che attrae continuamente milioni di visitatori da tutto il mondo e che va custodito con cura, quale preziosa eredità ricevuta ‘in prestito’ e da consegnare alle generazioni future.“

⁶² Isto, *Papin govor u bazilici...*: „In questo epicentro di profonde linee di rottura e di conflitti economici, religiosi, confessionali e politici, siamo chiamati a offrire la nostra testimonianza di unità e di pace.“

koju nikada ne smijemo prihvatiti⁶³. Dovoljno je običi krajeve gdje se ratuje pa osjetiti kako su zbog mržnje i razaranja svaki vrt i bašča pretvoreni u pustinju, a zemaljski raj u pakao. A uz to se, veli Papa, pod „okriljem međunarodne hipokrizije“ vode pregovori o primirju i naveliko prodaje oružje zaraćenim stranama⁶⁴. To je potvrdio i kard. Vinko Puljić u svom pozdravu Svetom Ocu u bazilici Sv. Nikole, gdje se Papa prije svete Mise susreo s biskupima zemalja Sredozemlja. U svom obraćanju naglasio je kako su mnogi pastiri upravo iz toga područja „postali glas boli i stradanja Crkve i naroda“, te koncem dvadesetog stoljeća „proživjeli zimu ubijanja, razaranja i progona“. Kardinal Puljić je podvukao da su „nasilja, sukobe i podjele najvećim dijelom uzrokovale bogate zemlje“. Posebice je zahvalio Svetom Ocu što je „pohodio brojne mjesne Crkve u zemljama u kojima su kršćani manje brojni“⁶⁵.

Papa je iz Barija uputio snažan apel kako valja radikalno „otkloniti i odbaciti retoriku sukoba civilizacija koja samo služi opravdanju nasilja i međusobne mržnje“⁶⁶. Proces prihvaćanja i dobre integracije, međutim, nije nimalo lagan i ne može ga se provoditi „podizanjem zidova“. Previše je ratnih i nestabilnih mjesta na Mediteranu, pa je nužno njegovati dijalog koji pomaže ostvarenju susreta, boljeg međusobnog poznavanja i prevladavanje predrasuda i stereotipa⁶⁷.

⁶³ Isto, *Papin govor u bazilici...*: „In altre parole, la guerra è una follia, perché è folle distruggere case, ponti, fabbriche, ospedali, uccidere persone e annientare risorse anziché costruire relazioni umane ed economiche. È una pazzia alla quale non ci possiamo rassegnare: mai la guerra potrà essere scambiata per normalità o accettata come via ineluttabile per regolare divergenze e interessi contrapposti. Mai”.

⁶⁴ Isto, *Papin govor u bazilici...*: „La guerra appare così come il fallimento di ogni progetto umano e divino: basta visitare un paesaggio o una città, teatri di un conflitto, per accorgersi come, a causa dell'odio, il giardino si trasformi in una terra desolata e inospitale e il paradiso terrestre in un inferno. E a questo io vorrei aggiungere il grave peccato di ipocrisia, quando nei convegni internazionali, nelle riunioni, tanti Paesi parlano di pace e poi vendono le armi ai Paesi che sono in guerra. Questo si chiama la grande ipocrisia.”

⁶⁵ Vidi: *Mediterraneo Frontiera di pace. Raccolta dei documenti finali dell'incontro di riflessione e spiritualità*, Roma 2020., str. 76.-77.; na hrvatskom: <https://ika.hkm.hr/novosti/obracanje-kardinala-puljica-papi-franji-na-kraju-susreta-biskupa-mediteranskih-zemalja/>

⁶⁶ Isto, *Papin govor u bazilici...*: „La retorica dello scontro di civiltà serve solo a giustificare la violenza e ad alimentare l'odio.”

⁶⁷ *Papina homilija u Bariju, 24. veljače 2020.*: „Il Mediterraneo, insidiata da tanti focolai di instabilità e di guerra, è il mare del meticcio, culturalmente sempre aperto all'incontro, al dialogo e alla reciproca inculturazione. Solamente il dialogo permette di incontrarsi, di superare pregiudizi e stereotipi, di raccontare e conoscere meglio sé stessi.”

Dijalog nije samo antropološka vrijednost već i teološka, veli Papa, koja nas dok slušamo bližnjega stavlja u poziciju „oslušivanja Božjega Duha“, pa je potrebno „stvarati teologiju prihvaćanja i dijaloga“⁶⁸ kako bi se među vjernicima različitih religija „stvaralo ozračje bratstva“ u duhu dokumenta iz Abu Dhabija⁶⁹. Ovaj susret mediteranskih biskupa Papa je na koncu svoga obraćanja povjerio zagovoru apostola Pavla koji je među prvima pronio Radosnu vijest ovim područjem. A kao svoj nalog predao je biskupima riječi proroka Izaije koji je iz sužanjstva pred razorenim Jeruzalemom upućivao utješne riječi ohrabrenja i budućega mira: „Izgradit će se opet stara, razorena mjesta, te iznova opet podići što je bilo opustošeno u vrijeme praotaca“ (Iz 61, 4). To je ono što vam Gospodin sada povjerava za ovo predrago područje Mediterana: Umrežite pokidane veze, podižite nasiljem razorene gradove, učinite da cvjetaju vrtovi gdje ih je ratni vihor osušio, vraćajte nadu onima koji su je izgubili i hrabrite sve koji su se zatvorili u sebe zbog straha okolne braće⁷⁰.

KAKO RUŠITI ZIDOVE KOJI DIJELE I GRADITI MOSTOVE KOJI POVEZUJU?

Na susret u Bari došao je i predsjednik Europskog parlamenta gospodin David Sassoli, koji je izrazio radost što može sudjelovati na ovom skupu u Bariju, tom „idealnom mjestu za susret Istoka i Zapada“. Naglasio je kako već više desetljeća pozornost Europe premjestila s ovoga područja na sjever i na zapad. Tako je Sredozemlje ostalo izvan vidnog polja onih koji govore o budućnosti Europe. A uz to ovo područje Mediterana opterećivalo je prilično svijet politike nestabilnošću i napetostima koje obično „paraliziraju ljude i ostavljaju ih u strahu“. Strah većim dijelom ostavlja probleme neriješenima, što

⁶⁸ Isto, *Papin govor u bazilici...*: “Per chi crede nel Vangelo, il dialogo non ha semplicemente un valore antropologico, ma anche teologico. Ascoltare il fratello non è solo un atto di carità, ma anche un modo per mettersi in ascolto dello Spirito di Dio.. C'è bisogno di elaborare una teologia dell'accoglienza e del dialogo, che reinterpreti e riproponga l'insegnamento biblico.”

⁶⁹ Isto, *Papin govor u bazilici...*: „I veri insegnamenti delle religioni invitano a restare ancorati ai valori della pace; a sostenere i valori della reciproca conoscenza, della fratellanza umana e della convivenza comune.”

⁷⁰ Isto, *Papin govor u bazilici...*: “Ecco l'opera che il Signore vi affida per questa amata area del Mediterraneo: ricostruire i legami che sono stati interrotti, rialzare le città distrutte dalla violenza, far fiorire un giardino laddove oggi ci sono terreni riarsi, infondere speranza a chi l'ha perduta ed esortare chi è chiuso in sé stesso a non temere il fratello.”

onda uvećava kako međusobne tako i međunarodne napetosti. U takvom stanju nema volje ni spremnosti surađivati, planirati, trgovati i razgovarati. Novi program, rekao je gospodin Sassoli, koji je predstavila predsjednica Vijeća EU-a gospođa Von Der Leyen, "o zajedničkoj brizi u očuvanje planeta zemlje", čini se daje mogućnost ambicioznog angažmana za budućnost svijeta i Mediterana.

Sassoli je, međutim, izrazio svoju žalost zbog nedavnog susreta predsjednika država koji nisu imali svoj dugoročni plan za Europu. Bio je to "sebični stav pojedinih delegacija" koji odudara od Dublinskog ugovora, koji je predviđao „više novca za integraciju doseljenika“. To bi onda omogućilo veću integraciju stanovništva i uz obale Mediterana, što bi pridonijelo umanjivanju određenih strahova od stranaca, i ne bi se dopustilo da Sredozemlje postane „groblje prognanika“. U svrhu određenog poboljšanja na tom području Europski parlament je formirao Parlamentarni forum za Mediteran, u kojem će biti i predstavnici Izraela i Palestinaca. Budući da je Predsjedništvo pripalo ove godine Italiji, predsjednik Europskog parlamenta Sassoli smatra prikladnim i pogodnim da spomenuti Forum "stavi u središte svoga razmatranja vrijednosti zajednica u tom južnom području Europe, pa će biti korisno i potrebno potaknuti održavanje konferencije koja će okupiti predsjednike država Mediterana" kako bi razgovarali o zajedničkim programima i interesima.

Gospodin Sassoli smatra da "Europa mora uložiti sredstva u socijalne, ekonomske i kulturalne projekte koji će smanjiti nejednakost te promicati stabilnost, mir i slobodu tržišta". U tom vidu "razmišljati o Mediteranu znači uočavati i priznavati njegovu raznolikost i pluralnost" te podupirati međureligijski dijalog i ulagati u različite kulturalne programe. Gospodin Sassoli je na na koncu svoga govora naglasio aktualnost dokumenta Pape Franje sa susreta u Abu Dhabiju (5. veljače 2019.), koji ističe da „religije mogu najbolje pridonijeti razvoju bratstva, umjesto razdvojenosti, pa u našim zajednicama treba pojačati stav prihvaćanje drugih i drugačijih“?! Temeljno je načelo njegovati dijalog i suradnju među vjerskim zajednicama kako bi se "rušili zidovi koji dijele, a gradili mostovi koji spajaju u vidu stvaranja ozračja humanizma, bratstva i tolerancije među ljudima".

UMJESTO ZAKLJUČKA: SUSRET BISKUPA O MEDITERANU „POVIJESNI JE DOGAĐAJ“

Susret je bio označen „povijesnim“, poput onoga od prošle godine kad su se također u Bariju oko pape Franje okupili predstavnici kršćana iz tog područja, prvi put nakon velikog raskola. O važnosti

i znakovitosti ovogodišnjeg susreta najbolje govore prijedlozi nazočnih biskupa da se ovo iskustvo okupljanja nastavi u nekom razumnom ciklusu (na primjer svake druge ili treće godine). Predlagalo se pronaći neku "biblijsku ikonu" kojom bi se sugerirala simbolika tog skupa. Tako se čulo kako bi bila dobra ona slika iz Otkrivenja (1-3) gdje Ivan upućuje „pisma sedmerim crkvama“, ili pak onaj dirljivi Isusov susret poslije uskrsnuća s učenicima u Emausu (Lk 24) koji su ga „prepoznali po lomljenju kruha“. Bilo je također mišljenja kako bi sadašnjem stanju na Mediteranu više odgovarao evanđeoski prizor „oluje i utihe na moru“ (Mk 4, 35). Drugi su opet smatrali da je kao poticaj i ohrabrenje prikladan biblijski prizor opisa prve kršćanske zajednice gdje evanđelist Luka veli da su vjernici „bili postojani u nauku apostolskom, u zajedništvu, lomljenju kruha i u molitvama“ (Dj 2, 42).

U općoj diskusiji na plenumu, kao i u manjim radnim skupinama, isticala se zahvalnost Svetom Ocu koji je podržao inicijativu Talijanske biskupske konferencije da se okupi predstavnike katoličkih zajednica koje žive uz Sredozemlje, te imaju osobitu važnost i ulogu u današnjem svijetu. Na susretu je rečeno kako se katoličke zajednice s ovog područja vrlo slabo poznaju te kako je potrebno učiniti napredak na tom polju. U svjetlu Božje Riječi bilo je poticaja kako bi bilo dobro moliti Gospodina neka nam oprost i ako smo se ogriješili zbog razdora, podjela i predrasuda koje vladaju među nama. Isto tako rečeno je neka nam bude milosrdan kad nismo imali hrabrosti biti prorocima pa se suprotstaviti nepravdama koje vladaju u svijetu ekonomije i politike. Isto bi to, rečeno je, trebalo objasniti mladima te im uputiti ispriku što im kao starija generacija predajemo svijet podjela i dubokih rana.

Razmišljajući o temi prijenosa vjere na buduća pokoljenja, u raspravi se došlo do zaključka kako u ovom „raznolikom podneblju Mediterana“ ima i nekih zajedničkih izazova s kojima se susreću pastiri partikularnih crkava. Valja stoga prevladati brojne predrasude koje postoje, te pojačavati sve ono što povezuje kršćane ovog kraja. Ne smije se, međutim, smetnuti s uma teško stanje u pojedinim krajevima gdje kršćani puno trpe zbog manjka slobode ili ih se progoni i muči. Naglašavano je uz to kako se i u brojnim krajevima gdje je još uvijek prisutna tradicija, prijenos vjere suočava s brojnim izazovima, kao što je sve jača sekularizacija koja prožima moderna društva, sve izraženiji proces migracije kršćana prema zapadnim krajevima Europe, kao i određene socijalne i demografske promjene koje se događaju u društvu. Znajući kako se prijenos vjere uglavnom događa u krilu obitelji, sudionici su isticali koliko je važno davati

potporu obiteljima u njihovoj teškoj zadaći i naporima odgoja svoje djece. U prijenosu vjere na mlade generacije mogu također pomoći lijepa i skladna liturgija, kao i uhodane pučke pobožnosti koje su nazočne i raširene diljem zemalja na Sredozemlju.

Uz međusobno uvažavanje naših krajevnih raznolikosti i bogate autohtone tradicije valja odgajati i pripremati mlade za suživot s drugim kršćanima, pripadnicima drugih religija, kao i s onima koji ne pripadaju nijednoj vjerskoj zajednici. A sve u vidu zajedničkih projekata i rješavanja problema pred kojima se nalazi današnje društvo. Nikada ne smijemo zaboraviti da narodi Mediterana koliko god bili raznoliki i različiti, imaju svi istu želju, potrebu i žed za nadom, mirom i pravdom. Svi su oni uglavnom iskusili dramu rata, nasilja, iskorištavanja i korupcije, pomanjkanja slobode i svih popratnih okrutnosti. A rat ne može nikada biti način rješavanja sukoba i napetosti. Naprotiv, on rađa novim sukobima, nasiljem i smrću. Svjedoci smo takođe kako se u okružju ovoga "našeg mora" (Mare nostrum) događa skandal nejednakosti i velikih razlika između siromašnih i bogatih, što se još više pojačava trgovinom oružja među zaraćenim narodima, usprkos deklaracijama koje to zabranju. Obavijesna sredstva često umjesto širenja ozračja pomirenja pristupaju problemima navijački, a to potiče agresivnost i nacionalističke strasti.

U tom vidu valja ištivati i Papine riječi u homiliji na završetku susreta. Uz rečenicu iz evanđelja o starozavjetnoj praksi „oko za oko, zub za zub“ Papa navodi Isusove riječi: „a ja vam kažem ne opirite se Zlomu“. Isusova je strategija živjeti bez nasilja. Nasilje se ne rješava nasiljem, već ljubavlju, onako kako se i naš Bog prema nama odnosi; ljubi nas i čini da sunce izlazi nad i zlima i dobrima, a kiša pada i pravednicima i nepravednicima. Isus se tako ponašao. Nije upirao prstom ni u koga, pa čak ni u one koji su ga osudili i ubili. Raširio je ruke na Kalvariji i oprostio onima koji su ga razapeli. I dok čita stari propis, on naglašava i ponavlja: „A ja vam kažem, ljubite neprijatelje svoje i molite za svoje progonitelje.“ To je novost kršćanstva: ljubiti ne samo one koji nas poštuju i vole, nego i neprijatelje svoje. Naš Gospodin nije propovijedao „komotnu razboritost“, već „radikalni ekstremizam ljubavi“⁷¹. I to je jedini ekstremizam koji je dopušten kršćanima. Stoga savjetuje Papa neka se kršćani „ne

⁷¹ *Papina homilija u Bariju, 24. veljače 2020.*: „Sull'amore verso tutti non accettiamo scuse, non predichiamo comode prudenze. Il Signore non è stato prudente, non è sceso a compromessi, ci ha chiesto l'estremismo della carità. È l'unico estremismo cristiano lecito: l'estremismo dell'amore“.

bave zloćom drugih, niti pojedincima koji misle loše o njima“, već radije neka oslobađaju svoje srce od takvih primisli. „Jer tko ljubi Boga, taj nema neprijatelja u srcu.“⁷²

Božanski kult u suprotnosti je s kulturom mržnje. U tom vidu Isus je izveo najveću revoluciju u povijesti: Neprijatelja koga se mrzi valja učiniti prijateljem koga se voli⁷³. Ako se priznajemo njegovima, to je put kojim nam je ići, istaknuo je Papa. Nije rješenje vaditi mačeve protiv nekoga, niti bježati iz vremena naših Getsemanskih vrtova u kojima živimo⁷⁴. Rješenje je na Isusovu putu „aktivne ljubavi koja je ponizna i spremna ići do kraja“. Ne dajmo se uvjetovati okolinom i javnim mnijenjem, niti se zadovoljavajmo osrednjim rješenjima. Prihvatimo Isusov izazov ljubavi kako bismo bili istinski kršćani, a svijet po nama postao više human⁷⁵, i molimo Gospodina neka nam „pomogne ljubiti i nauči nas kako praštati“, rekao je Papa citirajući svetog Ivana od Križa.

Prigodni zaziv u molitvi vjernika za narode koji žive oko Mediterana, bio je povodom Papi da uz molitvu Anđeo Gospodnji posebice spomene Siriju i zamoli međunarodnu zajednicu neka učini sve da „zašuti oružje, a čuje se krik malih i nezaštićenih“. Neka odgovorni „otklone u stranu svoje interese i račune“, a pobrinu se kako zaštititi djecu, slabe i stare. Papa je osobito poželio da „ljudi prevladaju logiku sukoba, mržnje i osvete, te otkriju da su braća i sinovi istoga Oca, koji čini da sunce sja i nad zlima i nad dobrima“⁷⁶.

⁷² Isto, *Papina homilija...*: „Non preoccuparti della cattiveria altrui, di chi pensa male di te. Inizia invece a disarmare il tuo cuore per amore di Gesù. Perché chi ama Dio non ha nemici nel cuore. Il culto a Dio è il contrario della cultura dell'odio.“

⁷³ Isto, *Papina homilija...*: „Ecco la rivoluzione di Gesù, la più grande della storia: dal nemico da odiare al nemico da amare, dal culto del lamento alla cultura del dono. Se siamo di Gesù, questo è il cammino! Non ce n'è un altro.“

⁷⁴ Isto, *Papina homilija...*: „Nei Getsemani di oggi, nel nostro mondo indifferente e ingiusto, dove sembra di assistere all'agonia della speranza, il cristiano non può fare come quei discepoli, che prima impugnarono la spada e poi fuggirono. No, la soluzione non è sfoderare la spada contro qualcuno e nemmeno fuggire dai tempi che viviamo. La soluzione è la via di Gesù: l'amore attivo, l'amore umile, l'amore fino alla fine“ (*Gv* 13,1).

⁷⁵ Isto, *Papina homilija...*: „Non lasciamoci condizionare dal pensiero comune, non accontentiamoci di mezze misure. Accogliamo – è stata la sua esortazione – la sfida di Gesù, la sfida della carità. Saremo veri cristiani e il mondo sarà più umano.“

⁷⁶ Isto, *Papina homilija...*: „Dai nostri cuori di pastori si eleva un forte appello agli attori coinvolti e alla comunità internazionale, perché taccia il frastuono delle armi e si ascolti il pianto dei piccoli e degli indifesi; perché si mettano da parte i calcoli e gli interessi per salvaguardare le vite dei civili e dei tanti bambini innocenti che ne pagano le conseguenze. Preghiamo il Signore affinché muova i cuori

MEDITERRANEAN – A PLACE OF MEETING AND PEACE

Summary

The paper is about the Mediterranean as a “place of meeting and peace”. Namely, at the invitation of the Italian Episcopal Conference, a meeting of Catholic bishops from the countries connected with the Mediterranean was held in Bari from 19 to 23 February 2020. The meeting, organized for the first time in history, was attended by 58 representatives from 20 “Mediterranean countries”. When asked why this meeting was organized, the President of the Italian Episcopal Conference, Cardinal Gualtiero Bassetti, answered: “With this initiative, we do not want to align ourselves with the prophets of calamities who give up when it comes to riots and wars..., for we believe that love is stronger than hatred, dialogue than fundamentalism, and justice than lawlessness. “ And the project of the Meeting of the Churches of the Mediterranean has historical roots related to the “prophetic vision” of the mayor of Florence, Giorgio La Pira, who organized the “Mediterranean talks” in the 1950s. He called the Mediterranean “Lake of Tiberias”, surrounded by peoples belonging to the “triple family of Abraham.” This time, an invitation was sent to Catholic bishops from the Mediterranean to come to Bari for a “meeting, conversation and prayer” that ended with a Eucharistic celebration with Pope Francis on Sunday, February 23, 2020.

Although the meeting was not a “scientific gathering”, it was a historical and noted media event in which the bishops spoke in a “synodal way” about the signs of the times for this time of ours, and exchanged the rich and diverse liturgical, ecclesial and spiritual church tradition. Gathered around Pope Francis, with whom this meeting ended, one could feel the “prophetic words” of the Holy Father by which he directs us and encourages us to “be peacemakers and promoters of dialogue between peoples and nations through ecumenical and interreligious meetings.” In this regard, the work and writing of the Servant of God Giorgio La Pira on the Mediterranean as a “bridge connecting spaces and people”, linked to “a theology that should foster peace and culture of dialogue”, was particularly significant at the meeting of the bishops in Bari with the topic “Mediterranean as a Place of Meeting and Peace”.

e tutti possano superare la logica dello scontro, dell'odio e della vendetta per riscoprirsi fratelli, figli di un solo Padre, che fa sorgere il sole sui buoni e sui cattivi” (cfr Mt 5,45).

Key words: Pope Francis, Cardinal Gualtiero Bassetti, Giorgio La Pira, Mediterranean colloquia, Mediterranean as Lake of Tiberias, triple family of Abraham, Mediterranean – “bridge that connects” spaces and people, Bari – “the capital of unity”, Mediterranean – “a big tent of peace”, kerygmatic theology